Спогадом у минуле

В СТАРОМУ ХАРКОВІ

Дев'ятсоті роки. Час, коли Харків стогнав під русифікаторським натиском.

В чудовому будинку Жіночої Школи Дорослих, на одній з кращих вулиць, замерзлі вікна яскраво освітлені. Музика, деклямація, виключно українська мова. Жінки — всі як одна в українському національному одязі. В залі усміхається беклемішівський бюст Тараса Шевченка. І як йому не всміхатись, коли сьогодні тут вітають талановитого молодого постахарків'янина Олеся. Ось мольберт із його портретом, уквітчаним молодими жіночими руками. На естраді дівчата, одягнені в мережані сорочки та плахти, деклямують вірші молодого лірика, такі ніжні й такі близькі слухачеві. Це все учениці школи, які недавно поприїздили з сіл.

Сьогоднішня вечірка дає багато причин для радости, але головна одна: тут усе рідне, українське...

Ось коло Якова Степового, що його романси сьогодні виконуватимуться співаками, стоїть людина героїчного вигляду, з великими вусами. Це—відомий адвокат Микола Міхновський, славетний діяч українського національного руху. У суді в нього завжди суперечки з суддями, бо під час допиту свідків-селян він уперто додержується української мови і, скрізь розмовляє рідною йому мовою.

Якось на вечірці в домі російських інтелігентів молодий адвокат Г., відомий своїми «дотепами», глузливо звернувся до Міхновського з келехом у руці:

— Вип'ємо за відокремлення Деркачів від російської держави!

— Нехай буде хоч так, почнім хоч із цього!—відповів Міхновський.

— Так ви кажете, що ваші романси Іван Алчевський співав у Нью-Йорку?—питає Міхновський Степового.

— Не лише мої, але й Лисенкові народні пісні. На жаль, він не доїхав до Канади, де живе багато наших земляків-емігрантів.

— Хто цей старий чоловік із довгою бородою, що розмовляє з Багалієм?

— Це наш старий патріот Михайло Лобода. Він переклав на українську мову чимало творів Гоголя, фанатично обмежуючи свій словник Шевченковою лексикою. Років із двадцять, як він біля Миколаївської церкви, яку безжалісно зруйнував архиєрей Амвросій, щоб замінити її новою, ближчою до російського стилю... Якби ви знали, скільки спогадів про рідну старовину викликала стара церква! Отож, бачите, двадцять років тому цей Лобода сів біля Миколаївської церкви в крамничці торгувати свічками. Щодня йшли до нього люди з сіл. Лобода розповідав селянам про рідну старовину, читав їм Шевченка, сам учився й інших навчав української мови. Щоб зв'язатися з закордонними українцями, він із стома карбованцями в кишені обійшов половину Европи, був у Відні, в Італії, Швайцарії..

Того вечора, про який ми оповідаємо, Лобода був найстаріший між присутніми.

Ось професор Дмитро Багалій — невисока на зріст людина в окулярах, крізь які дивляться хоч лукаві, але прямодушні очі. Багалій мав розум одночасно блискучий і глибокий, діловий і повний гумору, живий і захоплюючий. Значний громадський діяч — міський голова — видатний історик України, він мав і завжди матиме право на пошану Харкова за те, що зробив для нього, зокрема, створивши велику громадську бібліотеку, яку большевики охрестили ім'ям ворожого до українства російського письменника Короленка.

Другий присутній на нашому вечорі професор Микола Сумцов був учнем славетного вченого, нашого харківського професора Потебні. Як же йому сьогодні не прийти на це свято, коли тут, між іншим, співатимуть колядки, які він, вчений етнограф, вивчав багато років? Член міської думи, Сумцов робив усе на той час можливе, щоб підтримати національний рух у міських школах.

Концерт триває. Після виконання композицій Якова Степового на естраді лірик Гнат Галайда. Одяг, спосіб виконання, вірний історичній традиції, витримані досконало. Цей виконавець — одночасно інженер і відомий письменник.

Коло вікна, розмовляючи з видавцем Бойком, стоїть у білій свитці Христя Алчевська. Красиве обличчя—таке, що при погляді на нього виникає думка, чи це не письменниця? Коли десь у партері театру вона, у вечірньому европейському туалеті, під час антракту зустрічається з Міхновським, одягненим у добре пошитий фрак, і обидва починають розмовляти рідною мовою, сусіди-росіяни прислухаються і подають поміж себе репліки: —Боже мій, чи можна говорити мужицькою мовою про мистецтво або літературу? Чули цю «Приборкану гоструху» Шекспіра? Ой, ой! Гоструха та ще й приборкана! Не примушуйте Шекспірові кістки перевертатись у труні! Такі висловлювання чути було не від якихнебудь неписьменних кіщан, а від російської інтелігенції.

Алчевська писала французькою мовою як рідною, добре знала німецьку і чимало перекладала з іноземних мов на українську.

Мимоволі виникає бажання поставити коло неї надзвичайно своєрідну постать Сергія Васильківського. Уявіть собі невеличку, худорляву, вже немолоду людину. Васильківський не голить вусів, але вони якось погано в нього ростуть. Його мова, більше народня, ніж літературна, завжди перейнята гумором. Васильківський наче стоїть переді мною в своїй засмальцьованій зеленій, як він її називав, «кофті». Незрівняний майстер українського історичного жанру одночасно був видатним пейзажистом. Найкращі його твори цього жанру — «Козацька левада», «Коробів хутір» є в Харкові. Пригадую його чудовий автопортрет і «Отару», яку за дуже велику ціну придбала Академія Мистецтв у Петербурзі.

Мешкав Васильківський на Москалівці, коло «Старообрядческої» церкви, у власній хатині, що відрізнялася від першої-ліпшої сільської лише суцільним склом у вікнах. Якою насолодою було для друзів прийти до Васильківського й розглядати безліч його картин та етюдів! Однак не до всіх відвідувачів він ставився приязно, були й такі, яких великий майстер безжалісно виганяв, та ще й нагородивши дуже гострими епітетами.

Такі були люди, що зібралися того вечора в школі старої Христини Алчевської (матері поетеси Христі Алчевської), яка була фундаторкою харківської української національної громади, заснованої 1862 року. Громада складалась із понад ста активних членів. У кватирі Алчевських збиралися тоді люди, що йшли на боротьбу за визволення України. Лунали палкі промови, чути було чудово виконані хором народні пісні. Мені доводилося через десятки років зустрічати членів цієї громади, і кожен згадував її, як щось святе, жаден не зрадив її. Громаду в свій час відвідали Куліш, Стороженко, львівський професор Пулюй.

Слобожанщина буяла народніми силами сторіччя за сторіччям. І марні були спроби довести, що Харків є нібито російський культурний центр. Всупереч намаганням ворогів, Харків завжди лишався містом країни, що носить велике і славне ім'я — Україна.

ВАСИЛЬ ВОВК.